

Aytən Allahverdiyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN MULTİKULTURAL ÜSLUBLU NİTQLƏRİ

Açar sözlər: prezident nitqi, inandırıcı nitq, etos, loqos, pafos.

Keywords: presidential speech, persuasive speech, ethos, logos, pathos.

Ключевые слова: президентская речь, убедительная речь, этос, логос, пафос.

Siyasətin insanların şüurunu idarə edən və getdikcə qüvvətlənən silaha çevrilməsi təkzibedliməz bir gerçəklikdir. Tarix boyu istər siyasi partiyalar, birliklər, cərəyanlar, istərsə də, ayrı-ayrı fərdlər, xüsusilə, liderlər və dövlət başçıları millətə, dövlətə təsir etməyə müvəffəq olmuşlar. Bu müvəffəqiyyət, əsasən, məharətlə formalaşdırılmış natiqlik imici, siyasətçilərin xalq kütlələrinə kommunikativ təsiri nəticəsində əldə edilmişdir. Siyasi diskursda cəmiyyətin nitq aparatı ilə hakim nitq üslubunun qarşılıqlı əlaqəsi aydın əks olunur. Məhz bu nüans siyasi linqvistikada “siyasətçilərin diskurs portreti”nin yaradılmasını prioritet vəzifəyə çevirir [2, s.8].

Məqalənin obyektı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2003-2017-ci illər ərzində multikulturalizm mövzusunda söylədiyi nitqlərin, etdiyi çıxışların və verdiyi müsahibələrin 152 mətnindən ibarətdir. Məqalənin predmetini isə bu mətnlərdə aşkar etdiyimiz səciyyəvi ritorik elementlərin, linqvistik xüsusiyyətlərin, dil vasitələrinin təhlillərinin nəticələrinin ümumiləşdirilməsi təşkil edir.

Bu nitqlərdə linqvistik və ritorik baxımdan diqqəti cəlb edən bir çox məqamların olmasını nəzərə alaraq, təhlilləri 3 mərhələdə aparmağı məqsəduyğun hesab edirik:

I Mərhələ: Dövlət başçısı imicini formalaşdıran əsas nitq elementləri

Birinci mərhələ inandırıcı nitqin üç əsas dayaq elementlərindən biri, daha doğrusu, birincisi olan etosun (professional səriştə və təcrübə) tələblərini əhatə edir. Prezident İ.Əliyevin multikulturalizm kontekstində söylədiyi nitqlərin, çıxışların və verdiyi müsahibələrin təhlili zamanı bu mərhələnin üç fərqli səviyyədən ibarət olduğu qənaətinə gəldik: 1. Tematik təmayül. 2. Konseptual terminlər. 3. Məntiqi ifadəlilik.

1. Prezident nitqində dövlət başçısının natiqlik imicini formalaşdıran əsas səviyyə, ilk növbədə, onun nitqlərinin tematik təmayülündən ibarətdir. Bu səviyyə iqtisadi-siyasi realilər ehtiva edir və ictimai rəyə əsaslanır [3, s.129].

Prezident İ.Əliyevin multikulturalizm kontekstində söylədiyi nitqlərin, çıxışların və verdiyi müsahibələrin tematik strukturu əsasən aşağıdakı makro-mövzulardan ibarətdir:

1) Azərbaycan dövlətçiliyi dini və milli-etnik tolerantlıq üzərində qurulmuşdur:

“Azərbaycanda dini dözümlülük var. Bu gün bu məclisdə müxtəlif konfessiyaların nümayəndələrinin iştirakı və çıxışları bunu bir daha göstərir. Bu, çox böyük nailiyyətdir, sərvətdir. Həmişə belə olubdur. Milli, dini dözümlülük, tolerantlıq Azərbaycan xalqına xas olan xüsusiyyətdir.” (22.11.2003. Müqəddəs Ramazan

bayramı münasibətilə iftar mərasimində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nitqindən) [10, s.8].

2) Azərbaycan hökuməti onun ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquqlarının qaranıdır:

“Azərbaycanda milli azlıqlar var. Bütün başqa vətəndaşlar kimi həmin azlıqların da öz hüquqları və öhdəlikləri var. Cəmiyyətimiz çox dözümlüdür. Etnik və dini tolerantlıq ölkəmizin əldə etdiyi ən yüksək nailiyyətlərdəndir. Ölkəmizdə milli azlıqların azad, sülh şəraitində yaşaması faktı onlara olan normal münasibətlərin göstəricisidir və bu siyasət davam etdiriləcəkdir. Onların hüquqları bizim qanunvericiliklə qorunur.” (29.04.2004). Prezident İ.Əliyevin AŞPA-nın yaz sessiyasının iclasındakı çıxışından) [10, s.9].

3) Müasir Azərbaycan sivilizasiyalararası dialoq yaradan bir körpüdür:

“... bu gün Şərqlə Qərbin kəsişdiyi yerdə, Bakıda müxtəlif ölkələrdən müxtəlif dirlərin nümayəndələri iştirak edirlər. Biz buna çox böyük önəm veririk. Bunun çox böyük əhəmiyyəti var. Çünki indiki zamanda bir çox hallarda sivilizasiyalararası, mədəniyyətlərarası dialoqdan danışılır, ancaq bununla bərabər, dünyada gedən proseslər, əfsuslar olsun ki, bəzi hallarda gərginliyin artmasına gətirib çıxarır. Mən çox istəyirəm ki, bu gün Azərbaycanda başlanan Bakı prosesi mədəniyyətlər arasında olan dialoqun, dostluğun, qarşılıqlı anlaşmanın möhkəmlənməsinə öz dəyərli töhfəsini versin.” (02.12.2008. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin mədəniyyət nazirlərinin “Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa və onun qonşu regionlarında davamlı inkişafın və sülhün əsasıdır” mövzusunda keçirilmiş konfransdakı nitqindən) [10, s.44].

4) Azərbaycan dövləti islamofobiya meyillərinə qarşı qətiyyətlə mübarizə aparır:

“Biz öz növbəmizdə dünyada islam həmrəyliyinin gücləndirilməsi üçün səylərimizi göstəririk. Bəzi ölkələrdə islamofobiya meyillərinin gücləndirilməsi bizi çox narahat edir, İslam müqəddəslərinin təhqir olunması bizi haqlı olaraq hiddətləndirir. Biz öz növbəmizdə islamı sülh, qardaşlıq, mərhəmət dini kimi dünyaya daha da geniş şəkildə təqdim etməliyik. Hesab edirəm ki, təşkilatımızın istiqamətlərindən biri də bu olmalıdır.” (16.10.2012. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda keçirilən İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının XII zirvə toplantısından) [10, s.81].

5) Azərbaycan Prezidenti üçün Dağlıq Qarabag münaqişəsinin həlli istənilən kontekstdə prioritetdir:

“Biz Bakıda erməni kilsəsini bərpa etdik və onu qoruyuruq. Ermənilər işğal edilmiş torpaqlarda bizim məscidlərimizi dağıdıblar. Bənzeri Cocuq Mərcanlıda tikilən həmin o Gövhərağa məscidi dağılmış vəziyyətdədir. O binanı dağıtmaq olar, amma düşmənlər bilməlidir ki, dağılmış məscidlər bizim qəlbimizdə yaşayır. Biz bu məscidləri qəlbimizdə ucaltmışıq və torpaqlar işğaldan azad olunduqdan dərhal sonra iki ay ərzində gözəl məscid tikilib istifadəyə verilib. Bunun çox böyük tarixi mənası var. Mən əminəm ki, biz işğal edilmiş bütün torpaqlara qayıdacağıq. Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək və o torpaqlarda da belə gözəl iftar süfrələri açılacaq, İnşallah.” (20.06.2017. Azərbaycan Prezidenti

İ.Əliyevin müqəddəs Ramazan ayı münasibətilə iftar mərasimində söylədiyi nitqindən) [10, s.171].

2. Prezident İ.Əliyev tərəfindən müasir multikultural məkan əsasən *dini və etnik tolerantlıq, konfessiya, dünyəvilik, qloballaşma, integrasiya, demokrati-kləşmə, sivilizasiyalararası dialoq, çoxmillətli, həmrəylik, bərabər hüquqlu və s.* terminlər vasitəsilə konseptuallaşır. Bu terminlər XXI əsrin gəlişi ilə Azərbaycan siyasi leksikonunda ümumişlək xassə əldə etdi. Siyasətçinin ideya və görüşləri sisteminin, eləcə də, ictimai şüurda gedən dəyişikliklərin ifadəsi olan bu terminlər müvafiq mətnlər üçün olduqca əhəmiyyətli açar sözlərdir. Bu sözlər istər siyasi, istər iqtisadi-ticarət, istərsə də elmi-mədəni istiqamətlərdə strateji və səmərəli əməkdaşlığa, uzunmüddətli perspektivlərə işarə edir.

3. Prezident İ.Əliyevin multikulturalizm kontekstində nümayiş etdirdiyi məntiqi ifadəliliyin, intellektual ekspressivliyin verbal ifadə formaları əsasən bunlardır:

1) Sadalama üslubi vasitəsi:

"Biz istəyirik ki, müsəlman aləmində sülh bərqərar olsun, sabitlik bərpa edilsin, məzhəb əsasında münəqişələrə son qoyulsun və birlik olsun." (18.06.2016. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müqəddəs Ramazan ayı münasibətilə iftar mərasimində söylədiyi nitqindən) [10, s.143].

Sadalama nitqdə detalları, incəlikləri təqdim etmək üçün istifadə olunan üslubi vasitə, söz və ifadələrdən mərhələli istifadədir. Prezident, sanki sadalama vasitəsilə mövzunun obyektini tərkib hissələrinə ayırır, auditoriya üçün onu daha anlaşılıqlı etmək məqsədilə aydınlaşdırır. Bununla bərabər, bu vasitədən mümkün ikimənəvilik qanununu almaq üçün də istifadə olunur. Prezident çıxışlarında bu vasitəyə, eyni zamanda, müəyyən ideyaları vurğulamaq və onlarla bağlı gələcək planları açıqlamaq, auditoriyada lazımi təəssüratı yaratmaq məqsədilə müraciət edilir. Sadalama vasitəsilə siyasətçi bir çox hallarda auditoriyaya əsl mesajı ötürür.

2) Sinonim cərgənin elementlərinin sadalanması:

"Yəni, biz çalışırıq ki, bütün bu məsələlər tənzimlənsin, dünyada daha da böyük anlaşma olsun, qarşıdurmaya yol verilməsin, insanlar rahatlıq, sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşasınlar." (26.11.2015. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda İSESCO Baş Konfransının XII sessiyasının açılışında etdiyi çıxışından) [10, s.127].

Siyasi diskursda sinonimlərdən, adətən, nitqin təsir gücünü artırmaq, emosionallıq və ekspressivlik yaratmaq məqsədilə istifadə olunur. Ancaq bunu elə məharətlə etmək lazımdır ki, lüzumsuz təkrarlar vasitəsilə nitqdə monotonluğa yol verilməsin. Məhz bu zaman üslubi effektə nail olmaq olar. Prezident İ.Əliyevin çıxışlarında fikir və hisslərin daha dəqiq ifadəsi məqsədilə eyni sinonim cərgəyə məxsus olan sözlər elə yerli-yerində işlədilir ki, bu vasitə nitqdə həm ahəngdarlıq, həm də aydınlıq yaradır. Sinonimlərdən məqamında və düzgün istifadə, eyni zamanda, dövlət başçısının dil daşıyıcısı kimi zəngin söz ehtiyatına malik bir şəxsiyyət olmasını göstərir.

3) "Biz" deyxisinin inkluziv paradiqmada işlədilməsi:

"Biz çalışırıq və çalışacağıq ki, bundan sonra da humanitar sahədə dinlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqun güclənməsinə öz töhfəmizi verək. Çünki bizim

siyasətimiz bundan ibarətdir, eyni zamanda, bizim tariximiz multikulturalizm əsasında qurulubdur.” (29.09.2016. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda V Beynəlxalq Humanitar Forumunun rəsmi açılış mərasimindəki nitqindən) [10, s.127].

Bu kontekstdə Prezident İ.Əliyev onun bu fikrini dəstəkləyən, onunla həmfikir olan xalqın, kütlələrin səlahiyyətli nümayəndəsi kimi ümumiləşdirilmiş “biz” şəxs əvəzliyindən istifadə etmişdir. “Biz” əvəzliyi siyasi diskursda auditoriyanı inandırmaq məqsədilə olduqca tez-tez müraciət olunan ritorik vasitələrdəndir. Prezident İ.Əliyev “biz” əvəzliyinə aşağıdakıları təcəssüm etmək məqsədilə müraciət edir:

a) dövlət rəhbərliyini:

“Biz bu problemləri gizlətməməliyik, ört-basdır etməməliyik.” (31.10.2013. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda Üçüncü Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış mərasimindəki nitqindən.) [10, s.97].

b) Azərbaycan xalqını və cəmiyyətini:

“Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizə sadıq və onları hər şeydən üstün tuturuq.” (10.05.2015. Prezident İ.Əliyevin Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə və Heydər Əliyev Fondunun yaradılmasının 11 illiyinə həsr olunan təntənəli mərasimdəki nitqindən) [10, s.115].

c) Azərbaycan dövlətini və onun beynəlxalq əməkdaşlıq etdiyi partnyorlarını:

“Biz beynəlxalq təşkilatlarda bir-birimizi qarşılıqlı surətdə dəstəkləyirik.” (16.10.2012. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının XII zirvə toplantısındakı nitqindən.) [10, s.81].

3) Öz partnyorlarına və ya rəqiblərinə müraciət zamanı “onlar” şəxs əvəzliyi:

“Onların ayrı-seçkilik siyasəti, çirkin əməlləri nəticəsində azərbaycanlılar oradan zorla qovulub, başqa millətlərin nümayəndələri də, belə demək olarsa, yavaş-yavaş çıxarılıbdır.” (28.07.2005. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Heydər Əliyev bağında Qusar rayonunun sakinləri ilə görüşündəki nitqindən.) [10, s.17].

4) “Bu gün” referensinin proksimal deysis kimi istifadəsi:

“Bu gün Azərbaycan çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkədir ki, burada bütün etnik qrup və dinlərin nümayəndələri sülh və harmoniya şəraitində yaşayırlar.” (05.05.2017. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda IV Ümumdünya Mədəniyyətlərəarası Dialoq Forumunun rəsmi açılış mərasimindəki nitqindən) [10, s.162].

Bu nümunədə Prezident İ.Əliyev “bu gün” zərfi vasitəsilə hazırki şəraitdə hazırki zamana işarə edir və nisbi zaman referentindən istifadə edərək psixoloji temporallığı aradan qaldırmağa çalışır.

II Mərhələ: Nitq-inandırma vasitələri

Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, ikinci mərhələ siyasi kommunikasiyanın əsas məqsədinə xidmət edən nitq-inandırma, nitq-təsir vasitələrinin təhlili ilə bağlıdır. Əsasən pafosun mövcudluğunu şərtləndirən bu vasitələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1) Burada, ilk növbədə, ritorik suallar diqqəti cəlb edir:

“Digər tərəfdən, bu prosesləri və sizin danışdığınız məsələni – Avropa ictimaiyyətinin həmin proseslərdə iştirakının müəyyən məyusluq doğurduğunu təhlil edərəkən soruşmaq lazımdır ki, “bəs alternativ nədir?”. Multikulturalizmin alter-

nativi varmı? Əgər o “dəfn” edirlərsə, deməli, alternativ olmalıdır. Bəs bu hansı alternativdir? Əgər bu, multikulturalizm deyilsə, bəs nədir?” (26.12.2011. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin İTAR-TASS-ın baş direktorunun birinci müavini Mixail Qusmana İTAR-TASS agentliyinə və “Rossiya 24” telekanalına verdiyi müsahibədən) [10, s.75].

Siyasi diskursda ritorik suallar auditoriyanı inandırmaq, onun diqqətini cəlb etmək, müəyyən fikri təsdiqləmək üçün ən təsirli və effektiv vasitə hesab edilir. Ümumiyyətlə, inandırıcı nitqdə ritorik suallardan istifadə etmək bir zərurət hesab edilir.

2) Prezident İ.Əliyevin multikultural kontekstdə tez-tez müraciət etdiyi növbəti ritorik fiqur isə hipofora və ya antipoforadır:

“Bunun alternativi nədir? Təcridolunma, ayrı-seçkilik, ksenofobiya, islamofobiya, antisemitizm kimi təhlükəli amillərdir ki, onlar artıq bəşəriyyət tarixində sivilizasiyaların və xalqların fəlakətinə səbəb olub.” (18.05.2015. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Bakıda III Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumunun rəsmi açılışında söylədiyi nitqindən) [10, s.117].

Hipofora olduqca maraqlı və təsirli ritorik fiqurdur. Danışan/yazıçı verdiyi sualı özü cavablandırır və yaratdığı fiqur vasitəsilə auditoriyanın şüuruna müraciət edərək problemlərin həlli yollarını göstərməyə üstünlük verir.

3) Bu nitqlərdə Prezident öz niyyətlərində və qərarlarında qətiyyətli olmasını ifadə edərkən əsasən qısa və ya uzun sadə cümlələrə müraciət edir. Bu cümlələrdə *qəti*, *qətiyyətlə*, *əminəm*, *əleyhinəyik* və s. sözlərdən, inkar sözlərdən, feilin inkar formalarından və feilin vacib şəkildən istifadə edilir:

“Əminəm ki, bu sahədə əldə etdiyimiz uğurlar nəinki Azərbaycana təsir göstərəcəkdir, artıq göstərir, hətta onun hüdudlarından kənara da çıxır.” (18.03.2013. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Bakıda “Terrorizmin qarşısının alınmasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi” mövzusunda Beynəlxalq konfransda söylədiyi nitqindən) [10, s.84].

Yaxud:

“Biz müsəlmanlara qarşı törədilən cinayətləri, xüsusilə də son vaxtlar Myanmada Rohingiya müsəlmanlarına qarşı həyata keçirilən qətlə və kütləvi zorakılıq hallarını qətiyyətlə pisləyirik.” (10.09.2017. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Qazaxıstana işgüzar səfəri: Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Astanada İƏT-in elm və texnologiya üzrə birinci Sammitində etdiyi çıxışından.) [10, s.172].

4) Siyasi diskursun əsas təsir mexanizmlərindən biri ictimai şüura təsir etməklə dünyanın dəyərlər xəritəsini dəyişməkdən ibarətdir. Bu diskursda obrazlı şəkildə illokutiv effekt yaradan və məqsədyönlü auditoriyaya təsir edən əsas vasitə metaforadır. Ümumiyyətlə, Prezident İ.Əliyevin nitqlərində və çıxışlarında müxtəlif metaforik modellər təqdim olunur:

• Hakimiyyəti təşxis edən (təcəssüm edən) metaforalar:

“Azərbaycan özü terrorizmin qurbanıdır.” (06.07.2004. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Fransanın “La letr diplomatik” jurnalına müsahibəsindən) [10, s.11].

• Tibb sahəsində istifadə edilən, sağlamlıqla bağlı olan, xəstəlik bildrən metaforalar:

"Mühəribə, qan, dağıntılar. Bu, bizim cəmiyyətimizi daha sıx birləşdirir. Bu – radikalizmə qarşı ən böyük "peyvənddir"." (17.10.2016. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Rossiya seqodnya" Beynəlxalq İnformasiya Agentliyinin baş direktoru Dmitri Kiselyova "Sputnik Azerbaydjan" üçün müsahibəsindən.) [10, s.151].

• Azərbaycanın inkişafı perspektivlərinin ifadəsi vasitələri olan metaforalar:

"Biz tənha bir ada deyilik, qonşuluğumuzda digər ölkələr var və bizim qanunauyğun marağımızdadır ki, bu sahədə regionda və dünyada müsbət inkişaf mövcud olsun." (16.11.2016. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Bakıda Dünya Xəbər Agentliklərinin V Konqresinin, Asiya və Sakit Okean Ölkələri İnformasiya Agentlikləri Təşkilatının XVI Baş Assambleyasının birgə açılış mərasimində söylədiyi nitqindən) [10, s.153].

5) Prezident İ.Əliyevin multikulturalizmlə bağlı nitqlərində, çıxışlarında emosionallığın ötürülməsi üçün aşağıdakı linqvistik vasitələrə daha çox müraciət edilir:

• Nida cümlələri:

"Azərbaycan sivilizasiyalararası bir körpüdü. Həm coğrafi, həm siyasi, həm bütün başqa cəhətlərdən Azərbaycan nadir bir ölkədir!" (01.01.2015. Prezident İlham Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və Yeni il münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrikindən) [10, s.111].

• Söyləmdə semantik baxımdan emosional təsir gücünə görə bir-birindən qüvvətli təyinlərin ardıcıl sıralanması:

"Əfsuslar olsun ki, islam dininə qarşı bəzi dairələrdə qeyri-adekvat, qeyri-normal, çox mənfə münasibət vardır." (10.08.2011. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Ramazan ayı münasibətilə müsəlman ölkələrinin Azərbaycandakı səfirlərinin və diplomatik nümayəndələrinin rəhbərlərini qəbul nitqindən.) [10, s.67].

6) Prezident İ.Əliyevin multikulturalizmlə bağlı nitqlərində, çıxışlarında auditoriyanın diqqətini daha önəmli məqamlara yönəltmək üçün istifadə olunan əsas üslubi-sintaktik vasitələri işləklilik dərəcəsinə görə aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

• Sintaktik paralelizm:

"İyirmi ilə yaxındır ki, Azərbaycan İslam Konfransı Təşkilatının üzvüdür. On ilə yaxındır ki, Azərbaycan Avropa Şurasının üzvüdür." (26.04.2010. Prezident İ.Əliyevin Bakıda dünya dini liderləri sammitinin açılış mərasimində etdiyi çıxışından.) [10, s.57].

• Leksik təkrarlar. Qeyd etmək lazımdır ki, təhlilə cəlb edilmiş nitqlərdə və çıxışlarda leksik təkrarın bütün növlərinə - kök təkrar, anafora, epifora, anadiplozis, natamam təkrar, çərçivə təkrar, zəncirvari təkrar, sinonim təkrarlara müraciət edilir:

"Bu, ölkəmizi daha da gücləndirir. Ölkənin gücünü təkcə təbii sərvətlər, təbii ehtiyatlar, yaxud da ki, maliyyə imkanları müəyyən etmir." (12.08.2011. Prezident İ.Əliyevin müqəddəs Ramazan ayı münasibətilə iftar mərasimindəki çıxışından) [10, s.67] (kök təkrar).

Yaxud:

"Çünki indi dünyada müxtəlif yanaşmalar mövcuddur, fikirlər səslənir, bəziləri deyir ki, multikulturalizm artıq ölüb, multikulturalizmin gələcəyi yoxdur." (20.12.2011. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıdakı Əjdərbəy məscidinin açılış mərasimində etdiyi çıxışından.) [10, s.73] (sinonim təkrar).

III Mərhələ: Mətnlərin struktur-semantik xüsusiyyətləri

Prezident İ.Əliyevin multikultural çıxışlarınınin tədqiqinin üçüncü mərhələsi mətnlərin struktur-semantik səciyyəsinə ehtiva edir. Məhz bu aspekt nitqlərin və çıxışların qrammatik xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır və natqilik elmində loqosun (məntiqi əsaslandırma) əsas elementlərindən hesab edilir. Həmin mətnlərin təşkili-nin və funksional strukturunun əsas qrammatik göstəricilərini bu cür ümumiləş-dirmişik:

1) Vaciblik və zərurət ifadə edən "feilin kökü+malı/məli şəkilçisi+şəxs şə-kilçisi" modal konstruksiyası:

"Mən tam əminəm ki, öz dininə hörmət edən insan mütləq başqa dinlərə də hörmətlə yanaşmalıdır." (20.12.2011. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıdakı Əjdərbəy məscidinin açılış mərasimində etdiyi çıxışından.) [10, s.73].

2) Prezident İ.Əliyevin multikulturalizmlə bağlı nitqlərinin və çıxışlarının mətnlərinin struktur xüsusiyyətlərindən biri də xüsusi mühakimə üsulu olan de-duksiya (ümumidən xüsusiyyətdə doğru aparılan məntiqi əsaslandırma) müxtəlif za-manlara müraciət fonunda istifadə edilməsidir. Auditoriyanı inandırmaq məqsədi-lə sadəcə olaraq bəhs olunan məsələlərdən xəbərdar olduğunu deyil, eyni zama-nda, onu əmələ gətirən səbəblər üzərində düşündüyünü, bu məsələnin tarixçəsi, onun digər sferalarla bağlılığı barəsində kifayət qədər məlumata malik olduğunu nümayiş etdirmək üçün Prezident İ.Əliyev Azərbaycan dövlətinin tarixinin müxtə-lif dövrlərinə və ya öz şəxsi təcrübəsinə müraciət edir:

• Azərbaycan tarixinin SSRİ-dən əvvəlki müxtəlif dövrlərinə müraciət:

"743-cü ildə tikilmiş məscid ondan sonra təbii dağıntılara, zəlzələyə məruz qalmışdı, onun bir hissəsi dağıdılmışdı, ondan sonra bərpa edilmişdir. 1918-ci ildə ermənilər tərəfindən gəməli məscidi dağıdılmışdır, yandırılmışdır." (20.12.2011. Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin Bakıdakı Əjdərbəy məscidinin açılış mərasimində etdiyi çıxışından.) [10, s.71].

• Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində olduğu dövrə müraciət:

"Bildiyiniz kimi, keçən əsrin 30-cu illərində məscid dağıdılmışdır. Bütövlük-də, Sovet İttifaqı zamanında dinə qadağa qoyulmuşdur və məscidin dağılmasını əks etdirən o acı kadrlar bizim gözümüzün qabağındadır." (12.07.2008. Azər-baycan Prezidenti İ.Əliyevin Bibiheybət ziyarətqah kompleksinin əsaslı yenidənqur-ma və geniş tikinti işlərindən sonra istifadəyə verilməsi münasibətilə nitqindən.) [10, s.41].

• Şəxsi təcrübəyə müraciət:

"2010-cu ildə də çox önəmli hadisə baş vermişdir. Dünya dinləri liderləri-nin Bakıda zirvə görüşü və 2011-ci ildə birinci Forum keçirilmişdir. Artıq "Bakı prosesi" inkişaf edir və əminəm ki, bu Forumda aparılan diskussiyalar, fikir mü-badiləsi, məruzələr bizim ümumi işimizə töhfə verəcəkdir." (30.05.2013. Azər-bay-

can Prezidenti İ.Əliyevin Bakıda II Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun açılışındakı nitqindən.) [10, s.87].

Təhlilə cəlb edilmiş mətnlərin müqayisəli təhlili bu nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, “yeni tarix” Prezident İ.Əliyevin nitqlərinin və çıxışlarının əsasını təşkil edir. Bu, dövlət başçısı üçün olduqca mühüm məqamdır. Bəzi hallarda gələcək zamana nisbətən keçmiş zaman elementlərinə daha çox rast gəlinir ki, bunu Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin dərin köklərə malik olmasına inandırmaq üçün istifadə edilmiş üslubi vasitə kimi qəbul etmək lazımdır.

Prezident İ.Əliyevin multikulturalizm mövzusunda etdiyi çıxışların və söylədiyi nitqlərin mətnlərinin dil-üslubi və struktur xüsusiyyətlərinin yuxarıda qeyd edilmiş rəqurslardan təhlili belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin multikultural diskursunun əsasını “emosional-ekspressiv” vasitələrlə bərabər “rasional” vasitələr də təşkil edir. Rasionalıq Prezident İ.Əliyevin nitqində öz əksini müxtəlif lingvistik vasitələrlə - sadalama, dərəcələnmə, təkrarın ayrı-ayrı növləri, ritorik suallar və hipoforalar, eləcə də, nəticə etibarilə potensial auditoriyaya qüvvətli təsir göstərmək məqsədilə söyləmədə qətiyyətin propozisional ifadəsi və s. xüsusi məntiqi ifadə üslubunda tapır. Prezident İ.Əliyevin nitqində ekspressivlik isə öz ifadəsini fəal metaforik modellər və təyinlərin semantik dərəcələnməsi vasitəsilə gerçəkləşdirir. Bütövlükdə, bu vasitələr auditoriya ilə səmimi ünsiyyət effektinin yaranmasına vəs ilə olur. Bütün qeyd olunan vasitələr, eləcə də, indiki zaman planında multikultural kontekstin məxsusi olaraq ümumiləşdirilməsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyevin natiqlik imicinin fərdi səciyyəsi hesab etmək olar.

Ədəbiyyat:

1. Гаврилова М.В. Когнитивные и риторические основы президентской речи (на материале выступлений Б.Н. Ельцина и В.В. Путина). СПб.: СПбГУ, 2004, 295 с.
2. Гаврилова М.В. Репрезентация понятия «президент» в инаугурационных речах Б.Н. Ельцина и В.В. Путина // Политэкс, 2008, том 4, №, с.236-246
3. Гаврилова М.В. Некоторые черты речевого портрета первого президента России Б.Н.Ельцина // Политическая лингвистика. Серия «Теория политической лингвистики». 2012, № 4 (42), с.17-22
4. Edwards G.C. Presidential Rhetoric: What Difference Does It Make? // Beyond the Rhetorical Presidency. Texas: A&M University Press, 1996, pp.199-217
5. McGraw K.M. Manipulating Public Opinion//Understanding Public Opinion//ed. by B. Norrander and C.Wilcox. Washington: DC - CQ Press, 2002, 256 p.
6. Medhurst M.J and Aune J.A. The Prospect of Presidential Rhetoric (Presidential Rhetoric and Political Communication). Texas A&M University Press, 2008, 400 p.
7. James N., Druckman J., Holmes W. Does Presidential Rhetoric Matter? Priming and Presidential Approval // Presidential Studies Quarterly 34, No. 4 (December), 2004. University of Minnesota: Center for the Study of the Presidency, pp.755-778
8. Lakoff G. Metaphor and War: The metaphor system used to justify War in the Gulf // Honolulu: Matsunaga Institute for Peace 23, 1991, pp.25-32
9. Wodak R. *Discourse and politics. Discourse in context. // Contemporary Applied Linguistics // Vol. 3. London: Bloomsbury, 2014, pp. 321-346*
10. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında. Bakı: BMMM, 2017

Summary**Multicultural style speeches by the President of Azerbaijan Ilham Aliyev**

The article deals with the lexico-semantic, stylistic and structural peculiarities of Ilham Aliyev's presidential speeches functioning as means of persuasion in multicultural speeches. The research is carried out in three stages: 1) main elements of speech that shape image of a state leader; 2) persuasive verbal means; 3) structural-semantic elements of the texts. Explored means make up "rational" and "emotional" elements called ethos, pathos and logos - the integral parts of persuasive speech.

Резюме**Речи мультикультурального стиля Президента Азербайджана Ильхама Алиева**

В статье рассматриваются лексико-семантические, стилистические и структурные особенности речей президента Ильхама Алиева, функционирующие как средства убеждения в мультикультурной речи.

Исследование проводится в трех этапах: 1) основные элементы речи, формирующие имидж государственного лидера; 2) вербальные средства убеждения; 3) структурно-семантические элементы текстов. Изученные средства образуют «рациональные» и «эмоциональные» компонентные элементы убедительной речи, называемые этос, пафос и логос.